

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МОЛОДІ ТА ОСВІТИ

УДК: 37.014.5(477)

ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Сидоренко Олександр Леонідович – доктор соціологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Харківського регіонального центру оцінювання якості освіти

У статті розглянуто роль зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) у сучасних процесах реформування освіти, його місце у національній системі моніторингу якості освіти. Автор визначає якість освіти як соціально значущу категорію, а ЗНО як механізм та об'єкт системи державно-громадського управління освітою. На підставі аналізу світового досвіду створення національних систем моніторингу якості освіти запропоновано українську модель та окреслено шляхи її розбудови. Підкреслено, що ЗНО має стати головним інструментом цієї системи.

Ключові слова: громадянське суспільство, державно-громадське управління освітою, зовнішнє незалежне оцінювання, якість освіти, моніторинг, національна система моніторингу якості освіти, міжнародні порівняльні моніторингові дослідження якості освіти.

В статье рассмотрены роль внешнего независимого оценивания (ВНО) в современных процессах реформирования образования, его место в национальной системе мониторинга качества образования. Автор определяет качество образования как социально значимую категорию, а ВНО как механизм и объект системы государственно-общественного управления образованием. На основе анализа мирового опыта создания национальных систем мониторинга качества образования предложена украинская модель и намечены пути её создания. Подчеркнуто, что ВНО должно стать основным инструментом этой системы.

Ключевые слова: гражданское общество, государственно-общественное управление образованием, внешнее независимое оценивание, качество образования, мониторинг, национальная система мониторинга качества образования, международные сравнительные мониторинговые исследования.

The article examines the role of External Independent Testing (EIT) in the contemporary processes of educational reforms, its place in the national system of education quality monitoring. The author defines education quality as socially significant category, and EIT as a mechanism and object of the state-public system of the education management. Based on the analysis of global experience of creation of the national systems of education quality monitoring Ukrainian model is proposed and the ways to build it are outlined. It is highlighted, that EIT has to become the main instrument of this system.

Keywords: civil society, state-public education management, external independent testing, education quality, monitoring, national system of the education quality monitoring, international comparative monitoring research.

Соціологічні дослідження, що здійснені в останні роки, свідчать про невисокий рівень задоволеності українських громадян вітчизняною системою освіти. За даними загальносвітового опитування, проведеного Американським інститутом громадської думки Джорджа Геллапа, в Україні кількість задоволених системою освіти становить 38%, у США цей показник сягає 70% [5]. З огляду на це, існує необхідність визначення та аналізу факторів, що впливають на якість освіти, та розробки на цій основі конкретних пропозицій щодо шляхів кардинальної зміни ситуації.

У Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради наголошується на необхідності "запровадити систему загальнодержавного рейтингу загальноосвітніх навчальних закладів за результатами стандартизованого оцінювання". Для цього потрібно підготувати законодавчу базу для створення незалежних агенцій оцінювання якості за прикладом розвинених країн. Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України потрібно надалі вдосконалювати політику щодо проведення зовнішнього

незалежного оцінювання (ЗНО) випускників загальноосвітніх навчальних закладів. Необхідно законодавчо визначити результати стандартизованого тестування єдиним критерієм прийому до навчання у ВНЗ... Потрібно започаткувати роботу із розроблення та реалізації концепції запровадження стандартизованого тестування на всіх освітніх рівнях" [7, с. 45].

Природно, що одним із стратегічних напрямів розвитку української освіти визначено національний моніторинг системи освіти, а одним із основних завдань Національної стратегії розвитку освіти – розвиток системи державно-громадського управління освітою і контролю за якістю освітньої діяльності [9].

Питання впровадження моніторингових досліджень, у тому числі освітнього моніторингу як основного засобу вивчення якості освіти, активно вивчали зарубіжні та вітчизняні вчені: І. Анненкова, С. Бабинець, А. Вілохін, А. Ісаєва, В. Кальней, Т. Краснова, Н. Максимчук, Л. Мойсєєва, М. Поташник, Г. Сігєєва, Дж. Уїлмс, С. Шишов та ін.

Окремі аспекти оцінювання якості освіти набули детального висвітлення у працях таких українських та зарубіжних учених, як І. Булах, В. Аванесова, Л. Гріневич, П. Клайна, А. Майорова, С. Ракова та ін. Українські науковці Л. Гріневич, О. Ляшенко, В. Темненков у своїх дослідженнях торкалися проблем, пов'язаних із запровадженням зовнішнього оцінювання у контексті створення національної системи моніторингу та забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Проте в жодному з досліджень детально не розглядалися питання, пов'язані з інтеграцією ЗНО в національну систему освіти взагалі та з його впливом на демократизацію управління галуззю зокрема, а також не були чітко визначені місце і роль ЗНО в становленні національної системи моніторингу якості освіти.

Метою даної статті є спроба осмислити основні завдання, повноваження, функції та перспективи ЗНО як системи, що має стати органічною складовою національної освіти та допомогти їй увійти до європейського освітнього простору.

Якість освіти як соціально значуща категорія

Якість освіти розглядається сучасними науковцями як збалансована відповідність процесу і результату освітньої діяльності цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти. Якщо за основу визначення терміну взяти вимоги міжнародного стандарту якості, що регламентує поняття якості продукції і послуг, то його можна інтерпретувати як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу або його результату, які надають їм здатність задовольняти освітні потреби всіх суб'єктів навчально-виховного процесу та споживачів освітніх послуг: учнів і студентів, їхніх батьків, викладачів, роботодавців, управлінців тощо, тобто держави і суспільства в цілому [3, с. 8].

Якість освіти безпосередньо залежить від рівня суспільних вимог (цілей, стандартів і норм), якості ресурсів (програм, кадрового потенціалу, контингенту абітурієнтів, матеріально-технічного забезпечення, фінансування тощо) та якості освітнього процесу (наукової та навчальної діяльності, управління, освітніх технологій) [4, с. 82].

Якість освіти у контексті окресленої у статті проблеми ми розглядаємо як сукупність системно-соціальних якостей і характеристик, що визначають відповідність системи освіти державним освітнім стандартам, вимогам суспільства та очікуванням соціуму.

На нашу думку, важливим інструментом аналізу якості освіти повинно стати (і вже стає) ЗНО, оскільки воно забезпечує об'єктивне вимірювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів. Аналіз результатів ЗНО, які доводяться до громадськості, дозволяють виявити проблеми шкільної освіти, рівень її якості, окреслити можливі шляхи вирішення цих проблем. Роль ЗНО суттєво посилює той факт, що система управління освітою в Україні поступово формується як державно-громадська. За цих умов ЗНО має стати тим механізмом цієї системи, що сприятиме розвитку й удосконаленню освітньої галузі, забезпеченню цілісності вітчизняної системи освіти, реалізації національних стандартів якості освіти тощо.

В умовах переходу від централізованої до державно-громадської системи управління освітою ЗНО має орієнтуватися на ставлення цільових груп і суспільства в цілому до своєї ролі. Отже, ЗНО має бути не тільки механізмом, а й об'єктом системи державно-громадського управління освітою.

У більшості країн світу концепцію системи стандартизованих національних тестувань спільно відпрацьовують асоціації університетів, асоціації шкіл, асоціації студентів, асоціації роботодавців. Це, власне, і є природним існуванням системи освіти у громадянському суспільстві.

Національна система моніторингу якості освіти як інструмент забезпечення цілісності та розвитку освітньої галузі

Одним із чинників формування громадянського суспільства, інструментом, що дозволяє впливати на розвиток соціально-економічних процесів у демократичній державі, є моніторинг цих процесів. Освітній

моніторинг бере початок від 30–50-х років ХХ ст. Він пройшов у своєму розвитку кілька етапів, особливо активізувавшись у 90-ті роки минулого століття.

Моніторинг якості освіти дослідники, що вивчають цю проблему, розуміють як:

- "відповідні механізми контролю й відстеження якості освіти, постійне спостереження за навчально-виховним процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату" [2];
- складову управління якістю освіти [1];
- складову державного управління якістю освіти, спеціальну систему "тривалого спостереження, котра дозволяє об'єктивно вимірювати якість освіти, оцінювати та глибше зрозуміти причини сучасних недоліків практичного застосування цієї системи й на підставі цього прогнозувати основні тенденції та динаміку розвитку освітньої галузі" [6, с. 6].

Узагальнивши розглянуті визначення, *національний моніторинг якості освіти ми розглядаємо як систему, що здійснює постійний збір, аналіз та обробку інформації про функціонування і взаємодію всіх ланок сфери освіти з метою забезпечення зворотного зв'язку й ефективного реагування управлінських структур та громадськості у реалізації принципу рівного доступу громадян до якісної освіти*. Зауважимо, що у такому контексті систему національного моніторингу якості освіти слід розглядати як необхідний інструмент створення і функціонування державно-громадської моделі управління освітою.

Моніторингове забезпечення управління якістю освіти має відповідати таким характеристикам, як об'єктивність, валідність, гнучкість, надійність, мобільність, адаптивність. В організації національної системи моніторингу якості освіти провідними мають стати принципи неперервності, науковості та системності, гуманістичної спрямованості, діагностико-прогностичності, цілісності, наступності [6, с. 7].

Спираючись на розроблені в педагогічній літературі наукові підходи до організації моніторингу якості освіти, можна визначити такі основні його напрями:

- моніторинг контексту освітнього процесу;
- моніторинг ресурсів освітнього процесу;
- моніторинг перебігу освітнього процесу;
- моніторинг результатів освітнього процесу [11].

Розглядаючи ЗНО як один із інструментів моніторингу результатів освітнього процесу, не слід нехтувати його можливостями у реалізації інших напрямів з тих, що вказані вище. Адже "моніторинг – не тільки підстава для відстеження процесу руху до заданої мети, цілей, а й механізм корекції цілей та шляхів їх досягнення. Багато помилок в управлінні виникає через те, що моніторинг розглядається лише як засіб мінімізації відхилень, а не як шлях виправлення помилок у цілях, планах, нормах, стандартах тощо" [10].

Міжнародний досвід створення і функціонування національних систем моніторингу якості освіти

Формування національних систем моніторингу якості освіти слід віднести до 50-х років ХХ століття. З урахуванням освітніх і суспільних традицій кожної країни формуються різні моделі моніторингу. Принципова різниця між цими моделями лежить у площині визначення рівнів моніторингу. У моніторингу якості освіти можна виділити такі рівні: окремий учень (студент), навчальний заклад, регіон, держава, континент, світовий рівень.

У США об'єктом моніторингу, обстеження якого дозволяє зробити необхідні висновки про якість освіти та її складових, є держава в цілому або регіон. В інших країнах (наприклад, у Польщі) "атомом" моніторингу є кожен учень. Така система наразі розробляється і в Росії. Природно, що для України також більш прийнятним є досвід Польщі, оскільки ця країна близька для нас за багатьма (і не тільки освітянськими) показниками.

Друга відмінність між національними системами моніторингу якості освіти полягає у визначенні засад оцінювання, які можуть бути критеріальними (абсолютними) або відносними. За критеріального підходу оцінюється абсолютний рівень академічних досягнень учнів (студентів) на час проведення моніторингу. За відносного підходу визначається додана освітня вартість (ДОВ) – показник, який розраховується для кожного учня як відносний прогрес його успішності в порівнянні із середньою успішністю у популяції учнів, які мали таку саму успішність при попередньому вимірюванні навчальних досягнень, як і цей учень. ДОВ використовується для розрахунку індексу індивідуального прогресу (ІП) учня, класу, навчального закладу, району, області, вчителя тощо. Сучасним тенденціям у розвитку освіти відповідає саме такий підхід в оцінюванні: він використовується, зокрема, у Польщі та Великій Британії.

Дуже важливим у формуванні національної моделі моніторингу якості освіти є визначення засад його використання. За даним напрямом можна виокремити три підходи:

- інформаційний (громадянський), який передбачає розміщення результатів моніторингу у вільному доступі й використання їх, передусім, не владою, а батьками, громадою, представниками органів місцевого самоврядування тощо;
- заохочувальний, який передбачає заохочення (наприклад, у вигляді премій) тих, хто має найкращі показники за підсумками моніторингу;

– управлінський (авторитарний) – виділення ресурсів у відповідності до продемонстрованих результатів і покарання тих, хто відстає.

Як не дивно, третій із названих підходів використовується в одній із найбільш демократичних держав – Великій Британії. Однак він не має одностайної підтримки в суспільстві, оскільки робить слабких ще більш слабкими. Натомість в Росії впроваджується заохочувальний підхід: навчальні заклади м. Москви, які показали найкращі результати за підсумками ЄДЕ, отримують грошову винагороду.

Міжнародні порівняльні моніторингові дослідження якості освіти як інструмент удосконалення національних систем освіти

Обґрунтовуючи концептуальні засади моніторингу якості освіти, рівні функціонування цієї системи та етапи проведення моніторингових обстежень, О. Ляшенко підкреслював, що в умовах реформування української системи освіти якість стає "наріжним каменем, який визначає перспективність поставлених завдань та ефективність їх виконання. Вона зумовлює низку кроків, спрямованих на побудову державної системи моніторингу якості освіти, яка має ґрунтуватися на поєднанні національних моніторингових обстежень (зовнішнє тестування, регіональний моніторинг, моніторинг професійної придатності фахівців тощо) з міжнародними моніторинговими програмами" [8, 14].

Як виглядає система освіти України на тлі світових досягнень? У 2007 році Україна вперше взяла участь у міжнародному дослідженні TIMSS якості математичної і природничої освіти. Результати є невтішними: з 50 країн-учасниць проекту Україна посіла місця нижче середнього серед країн-учасниць (це стосується і математики, і природничих наук, і 4 класу, і 8 класу). Це великий виклик для України. Безумовно, що результати міжнародного дослідження потребують ретельного вивчення. У чому причини нашого відставання: у неадекватності методології освіти, навчальних програм, методів навчання, засобів навчання, у технічному забезпеченні, підготовленості вчителів або в усіх цих компонентах у цілому? Чому вчить наша школа, якщо критерії, що досліджувалися у рамках проекту TIMSS, не досягаються (а цими критеріями є формування особистої системи знань і вміння застосовувати їх для розв'язування практичних задач)? Що слід робити, щоб покращити ситуацію? Можна послатися на досвід Росії, яка за першими дослідженнями посідала місця у нижній частині рейтингу, а за результатами TIMSS–2007 посіла стабільно високі місця. В Інтернеті був опублікований звіт TIMSS–2007 і багато аналітичних матеріалів за результатами дослідження, висновки стосовно напрямів удосконалення системи освіти. Зауважимо, що суттєве покращення показників Росії за результатом TIMSS–2007 є наслідком системних змін у російській освіті, які відбулися після попередніх досліджень у рамках цієї програми. На нашу думку, цей досвід також слід прискіпливо вивчити і врахувати при формуванні освітньої політики України.

Україна має брати активну участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти (TIMSS, PIRLS, PISA, AHELO). Адміністрування проведення цих досліджень може взяти на себе Український центр оцінювання якості освіти.

Шляхи впровадження національної системи моніторингу якості освіти в Україні

Головною метою створення національної системи моніторингу якості освіти в Україні є забезпечення цілісності системи освіти та її інноваційного розвитку в умовах децентралізації управління освітою й становлення автономії навчальних закладів.

Основними завданнями даної системи мають стати:

- забезпечення громадян країни достовірною й повною інформацією стосовно умов і результативності функціонування національної системи освіти на різних її рівнях і за системою показників, що ґрунтуються на наукових засадах, відбивають пріоритети розвитку національної системи освіти та світові освітні тенденції;
- забезпечення навчальних закладів, установ управління освітою різних рівнів, політичних інституцій достовірною й повною інформацією для прийняття ефективних рішень у галузі освітньої політики й оцінки їх дієвості;
- забезпечення громадськості та освітян даними про якість національної системи освіти у рамках міжнародних порівняльних досліджень з метою інтеграції вітчизняної системи освіти у єдиний освітній простір Європи і світу та підвищення її конкурентоспроможності на глобалізованому ринку освітніх послуг.

Структурно дана система має складатися з двох підсистем: національної системи моніторингу якості вищої освіти та національної системи моніторингу якості загальної середньої освіти. У свою чергу, остання повинна мати ще три підсистеми – національну систему моніторингу якості навчальних досягнень початкової школи; національну систему моніторингу якості навчальних досягнень базової школи; національну систему моніторингу якості навчальних досягнень загальноосвітньої школи.

Ефективне функціонування даної системи забезпечать щонайменше два чинники:

1. Наявність трьох державних стандартів у галузі освіти (на всіх її рівнях): умов освітньої діяльності; змісту освіти; навчальних досягнень і компетенцій.

2. Наявність інструментарію для проведення моніторингу.

Для моніторингу якості вищої освіти можуть використовуватися національні кваліфікаційні тести (незалежне оцінювання) на рівні бакалаврату, перш за все, з масових спеціальностей у галузі комп'ютерних наук, економіки та менеджменту, права тощо; національні незалежні вступні тести із загальноосвітніх предметів для прийому на навчання в магістратурі (предметні та тести загальної навчальної компетентності). Такі тести мають розроблятися провідними фахівцями ВНЗ із залученням фахівців відповідних виробничих галузей.

Основним інструментом національної системи моніторингу якості загальної середньої освіти має стати система зовнішніх незалежних оцінювань (тестувань), яка включатиме тести критеріального оцінювання компетентностей учнів (знань, умінь, здатності застосовувати знання й уміння та оцінювати результати) згідно з національними стандартами освіти та критеріями їх досягнень. Тести мають розроблятися провідними фахівцями-практиками й науковцями, що пройшли відповідну підготовку.

Адміністрування тестів національної системи моніторингу якості освіти має здійснюватися незалежною установою – Українським центром оцінювання якості освіти.

Усе наведене вище дозволяє зробити ряд **висновків і пропозицій щодо подальшого дослідження проблеми.**

Серед найвагоміших індикаторів розвитку освітніх систем, зокрема таких, як доступність освіти, гуманістичне спрямування, демократичність засад управління, відповідність отриманих знань вимогам ринку, найбільш значущими є зміст і якість освіти. Визначення їх відповідності міжнародним стандартам і підходам в освіті ставлять перед освітньою галуззю невідкладне завдання щодо створення в Україні сучасної системи моніторингу якості освіти. Головним інструментом цієї системи має стати ЗНО.

Метою впровадження ЗНО є оздоровлення суспільства шляхом створення для громадян рівних умов в отриманні якісної освіти, яка у сучасному світі стає гарантом життєвого успіху і соціальної мобільності. Зрозуміло, що за таких умов суспільство має брати найактивнішу участь у формуванні принципів і засад впровадження даної інновації.

Розбудова національної системи моніторингу якості освіти потребує консолідації наукових зусиль. Під егідою Національної академії педагогічних наук України слід розробити відповідну концепцію й викласти у ній засади національної моделі такої системи. Для відпрацювання усіх складових і механізмів національної системи моніторингу якості освіти (національної системи моніторингу якості вищої освіти, національної системи моніторингу якості загальної середньої освіти, державних стандартів, інструментарію для проведення моніторингу тощо) необхідно створити робочу групу, до якої мають увійти провідні українські науковці й зарубіжні експерти.

Література:

1. Анненкова І. Моніторинг якості освіти у ВНЗ [Електронний ресурс] / Анненкова І.П. — Режим доступу : <http://e-learning.onu.edu.ua/stati/pedagog-ka-visho-shkoli/an-nkova-p-montoring-jakost-osv-ti-u-vnz.html>
2. Бабинець С. Педагогічний аналіз моніторингу якості освіти [Електронний ресурс] / С. Бабинець — Режим доступу : <http://osvita.ua/school/theory/1378>
3. Вікторов В. Регулювання якості освіти як філософсько-освітня проблема : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук : спец. 09.00.10 "Філософія освіти" / В.Г. Вікторов. — К., 2006. — 30 с.
4. Кісіль М. В. Оцінка якості вищої освіти [Електронний ресурс] / Кісіль М.В. // Вища освіта України. — 2005. — № 4 (14). — С. 82–87. — Режим доступу : <http://kisilmv.if.ua/publications/educqualityassessment.html>
5. Кракович Д. Українська освіта в дзеркалі соціології [Електронний ресурс] / Дмитро Кракович. — Режим доступу : <http://www.fundgp.com/ua/events/news/219/>
6. Максимчук Н. Моніторинг якості освіти як предмет наукового дослідження в державному управлінні [Електронний ресурс] / Максимчук Наталія Юріївна. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-3/R_5/08mnyddu.pdf
7. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К., 2011. — 416 с.
8. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О.І.Локшиної. — К.: К.І.С., 2004. — 128 с.
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
10. Федорченко В. Педагогіка туризму [Електронний ресурс] / Федорченко В.К., Фоменко Н.А., Скрипник М.І., Цехмістрова Г.С. — Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/pedtur43.htm
11. Хриков Є. Теоретико-методологічні засади моніторингу якості професійної підготовки [Електронний ресурс] / Євген Хриков. — Режим доступу : <http://prof.osvita.org.ua/uk/career/articles/2.html>